

GRÄNSFRI
lokal utveckling

Det finns ett annat sätt att skapa lokal utveckling

Slutrapport från projektet GRÄNSFRI

INNEHÅLL

SAMMANFATTNING	4
Projektet GRÄNSFRI - ett nytt sätt att tänka och agera lokal utveckling	5
Bakgrund	5
Övergripande syfte och mål	5
Delmål.....	6
Förväntade effekter på kommunnivå.....	6
Förväntade effekter på organisationsnivå	6
Förväntade effekter på individnivå	6
FÖRUTSÄTTNINGAR.....	6
Projektägare och samverkanspartners.....	6
Teoretiska utgångspunkter.....	7
Att formulera "rätt problem"	7
Inkluderande innovation?	7
Projektets struktur	7
Lokala projektledare.....	7
Utvecklingslabb	8
Arbetslivs nätverk.....	8
Lokala partnerskap	8
Lokala genuskontrakt	9
Metodutvecklingsgrupp	9
Utbildningar/workshops.....	9
Styrgrupp.....	9
Målgrupp	9
Projektets resultat	10
GRÄNSFRI – en förändringsagenda	10
GRÄNSFRIA PERSPEKTIV – en vägledning för införande av ett icke-exkluderande arbetssätt	11
Projektets huvudtes bevisas.....	11
EFFEKTER	12
Resultat på kommunnivå.....	12
Resultat på organisationsnivå	13
Samverkan över gränser.....	14
Resultat på individnivå	14
Arbetssätt	14
Lokala utvecklingslabb.....	15
Överenskommelse om ramar	16

Vad är problemet?.....	16
Ett strukturerat arbetssätt – metod	17
Metodutvecklingsgrupp	17
Lokala genuskontrakt	18
Arbetslivsnätverk.....	19
Workshops/utbildningar	19
Jämställdhetsintegrering, anti-diskriminering och tillgänglighet.....	20
Kommunikation, spridning och påverkansarbete	21
Uppföljning och utvärdering	21
Användande av resultat	22
Kommentarer och tips.....	22

BILAGOR

Bilaga 1	Metodmaterialet GRÄNSFRIA PERSPEKTIV
Bilaga 2	Exempel på utvecklingslabbens arbete med ”intressekartor”
Bilaga 3	Genuskontrakt – Unga röster om Essunga
Bilaga 4	Genuskontrakt – Unga röster om Skövde
Bilaga 5	Genuskontrakt – Unga röster om Tibro
Bilaga 6	Exempel på program för Arbetslivsnätverken
Bilaga 7	Plan för horisontella kriterier
Bilaga 8	Exempel på kommunikations- och informationsmaterial
Bilaga 9	Exempel på GRÄNSFRI i media

SAMMANFATTNING

Projektet GRÄNSFRI har på ett konkret sätt skapat förutsättningar för att arbeta med icke-exkluderande lokal utveckling. Projektet har tydliggjort vilka komponenter, perspektivflyttningar och strukturella metoder som krävs för att invånarna ska kunna ha inflytande och vara delaktiga. Teoretiska och praktiska verktyg finns dessutom framtagna som vägledning för praktiskt genomförande.

De omfattande resultaten är en produkt av tre års intensivt arbete i utvecklingslabb i de tre deltagande kommunerna, Essunga, Skövde och Tibro. Parallellt med utvecklingsarbetet har utbildningar och workshops genomförts för att skapa förutsättningar för organisationer och föreningar att utveckla sitt jämställdhets- och antidiskrimineringsarbete. Dessutom har nya former för samverkan mellan civilsamhälle, näringsliv och offentlighet vuxit fram och testats. De olika insatserna har genomförts som ett led i att nå GRÄNSFRIs långsiktiga mål *att bygga ett diskrimineringsfritt samhälls- och arbetsliv, som säkrar att kunskap och erfarenheter kommer till sin rätt i ett lokalsamhälle, där offentlighet, näringsliv och civilsamhälle aktivt arbetar gemensamt för att bryta segregeringe mönster*. Totalt har cirka 600 personer berörts av projektets olika verksamheter.

GRÄNSFRI är i grunden ett koncept som utmanar normen för lokal utveckling. Grundidén är att på ett systematiskt sätt kartlägga och synliggöra hur representation (kön, könsidentitet, etnicitet, ålder, funktionsvariationer, sexualitet, trosuppfattning) och position (formell och informell, ideell och professionell) påverkar hur problem och lösningsförslag konstrueras. Huvudfokus i projektet GRÄNSFRI har därför legat på att utveckla nya former för att lyfta mångfaldiga perspektiv i nya forum för kunskapsutveckling och problemlösning.

Arbetet har genomförts på ett sätt som i många avseenden bryter med den traditionella bilden av projekt, eftersom metodutvecklingen ständigt tagit nya vägar. GRÄNSFRI kan ses som en förändringsagenda med ett tydligt övergripande syfte, där normkritisk jämställdhetsintegrering med intersektionella perspektiv, antidiskriminering och tillgänglighet blivit bärande komponenter i projektets utveckling.

Arbetsmetoden GRÄNSFRIA PERSPEKTIV är ett konkret projektresultat, som kan användas av deltagande parter och flera intressenter utanför projektet. Metodiken skapar förutsättningar för att förstå hur exkludering uppstår, samt hur normer och arbetssätt kan förändras för att bidra till villkor som gör det möjligt för människor med olika bakgrund och förutsättningar att vara delaktiga i lokalsamhället.

Samtidigt är resultaten av projektet så många och varierande, rörande allt från arbetssätt till definitioner av målpuppfyllelse, att projektet kan ses som "en lång förstudie", där metoder vuxit fram genom att teori omvandlats till praktik genom olika typer av aktiviteter. När metoden nu finns på plats krävs en fortsättning. Dels för att vidareutveckla metoden dels för att skapa acceptans för de förflyttningar av tolkningsföreträden och makt som metoden medför. För att nå dit krävs fler strukturerade "test" av implementering av metoden i verksamheternas huvudfrågor. Dels för att synliggöra den innovationspotential som ligger i att låta mångfaldiga perspektiv samverka i utvecklingsarbete, dels för att testa och dokumentera kopplingen mellan lokal utveckling (attraktivitet, utveckling av sysselsättning, utsatthet för olika grupper, nytt företagande, ett aktivt civilsamhälle, etc) och GRÄNSFRIs arbetssätt.

PROJEKTET GRÄNSFRI - ETT NYTT SÄTT ATT TÄNKA OCH AGERA LOKAL UTVECKLING

GRÄNSFRI är ett koncept som utmanar normen för lokal utveckling. Grundidén är att på ett systematiskt sätt kartlägga och synliggöra olika perspektiv på utveckling. Samverkan mellan näringsliv, civilsamhälle och offentlighet är central. Huvudfokus i projektet GRÄNSFRI har legat på att utveckla nya former att lyfta mångfaldiga perspektiv i nya forum på ett strukturerat sätt.

En bärande del av projektet har varit att undersöka - och synliggöra - hur representation (kön, könsidentitet, etnicitet, ålder, funktionsvariationer, sexualitet, trosuppfattning) och position (formell och informell, ideell och professionell) påverkar hur problem och lösningsförslag konstrueras, hur exkludering skapas samt hur normer och arbetssätt kan förändras för att bidra till villkor som gör det möjligt för människor med olika bakgrund och förutsättningar att få ökat inflytande över den lokala utvecklingen.

BAKGRUND

GRÄNSFRI har genomförts som en förlängning - och vidareutveckling - av EDCS pågående arbete med att bidra till social hållbarhet genom att agera som utbildare/föreläsare, projektledare, och processtöd. Flera av initiativtagarna till GRÄNSFRI hade deltagit i utbildningar som EDCS genomfört, men fortsatte att ställa frågor kring lokal utveckling i ljuset av de kunskaper de utvecklat genom utbildningarna: *Vad är lokal utveckling, vem definierar, vilka är aktörer och hur uppstår exkludering?*

Kommunerna som deltagit i GRÄNSFRI står inför stora utmaningar. Många av dem handlade om att skapa förutsättningar för att alla kommunens invånare - individer med olika könsidentiteter i olika åldrar och med varierande bakgrunder och förutsättningar - ska kunna utveckla sin fulla potential under utbildning och i arbets- och samhällslivet. De ansåg inte att de traditionella arbetsmetoderna stärkt utvecklingen av ett diskrimineringsfritt och jämställt arbetsliv, eftersom arbetet med att förändra cementerade genusstrukturer, i kombination med andra exkluderande maktordningar, ofta genomfördes helt separerat från övrigt utvecklingsarbete och sällan utmanade normer för utveckling. Eftersom diskriminerade strukturer påverkar både näringslivets utvecklingsbarhet och kompetensförsörjning, samt kommunernas möjlighet att klara en hållbar utveckling och tillväxt, efterlyste initiativtagarna ett alternativ arbetssätt. Det handlade om ett arbetssätt som förmådde problematisera de traditionella normerna för utveckling och integrera jämställdhet och mångfaldiga perspektiv, antidiskriminering och medborgarinflytande i utvecklingsarbetets huvudfåra.

I samverkan med EDCS, blev GRÄNSFRI slutligen det normkritiska verktyg som behövdes för att kunna undersöka samspelet mellan ett inkluderande arbetsliv, olika samhällsgruppers möjligheter att vara aktörer och en kommuns utvecklingsmöjligheter. Projektet blev på så sätt en möjlighet att flytta jämställdhets- och demokratifrågor från en ytterposition till att bli en integrerad del av det lokala utvecklingsarbetet. Ett nytt sätt att tänka och praktisera utveckling, helt enkelt.

ÖVERGRIPANDE SYFTE OCH MÅL

GRÄNSFRIs övergripande syfte kopplades efter analysfasen tydligt till metodutveckling med målet att ta fram:

"En ny metod för att skapa gränsöverskridande samverkan mellan näringsliv, offentlighet och civilsamhälle som bidrar till att skapa inkluderande lokal utveckling, har utvecklats och dokumenterats på ett sätt som gör den användbar för kommuner och regioner."

För att nå målet har projektet arbetat med att undersöka:

- hur gränsöverskridande samverkan - näringsliv, offentlighet och civilsamhälle - kan bidra till att skapa icke-exkluderande lokal utveckling.
- hur en bred representation kan flytta fokus i utvecklingsarbete.
- hur en normkritisk och genusmedveten metod kan bidra till perspektivförflyttningar och delaktighet.

Delmål

Förväntade effekter på kommunnivå

- Ett gränsöverskridande arbetssätt, som bygger på ett prestigelöst och ömsesidigt lärande mellan näringsliv, civilsamhälle och offentlig sektor, har implementerats i det kommunala utvecklingsarbetet.
- Normen för lokal utveckling har förändrats så att definitioner och lösningar av "gemensamma problem" görs i forum med representation, som speglar kommuninvånarna.
- Ökad kunskap om hur diskriminering kan förebyggas.

Förväntade effekter på organisationsnivå

- Näringsliv, offentlighet och föreningsliv har utvecklat metoder för att samverka för att skapa inkluderande utveckling.
- Näringsliv, offentlighet och föreningsliv har utvecklat kunskap om hur diskriminering uppstår – och har implementerat metoder för att praktiskt arbeta med inkludering inom sina respektive områden.
- Näringsliv, offentlighet och föreningsliv har utvecklat medvetenhet om sina positioner som aktörer med makt att vara delaktiga i att definiera problem och lösningar i en kommuns utvecklingsarbete, har utvecklats.

Förväntade effekter på individnivå

- Förmåga att arbeta genusmedvetet och normkritiskt har utvecklats.
- Medvetenhet om egen position och möjlighet att vara aktör i inkluderingsarbete.
- Kvinnor och män med olika bakgrund och funktionsvariationer, som bor och verkar i kommunen, har fått arenor för deltagande och inflytande i den lokala utvecklingen.
- Kvinnor och män med olika bakgrund och funktionsvariationer har hittat nya ingångar i föreningsliv, arbetsliv och företagande.

FÖRUTSÄTTNINGAR

Projektägare och samverkanspartners

Projektet GRÄNSFRI har under perioden mars 2016 - februari 2019 drivits med EDCS (Equality Development Center West Sweden) som projektägare. EDCS är en partipolitiskt och religiöst obunden ekonomisk förening med uppdraget att driva utvecklingsverksamhet som skapar samhällsnytta inom jämställdhets- och mångfaldsområdet.

GRÄNSFRI har genomförts i samverkan med kommunerna Essunga, Skövde och Tibro. I varje kommun har det funnits en delprojektledare på 20 procent. Samtliga delprojektledare har kombinerat sin tjänst inom GRÄNSFRI med ett ordinarie arbete inom respektive kommun. Deltagande i projekten har varit förankrat i kommunledningarna genom avsiktsförklaringar. De har även haft representanter i projektets styrgrupp.

Teoretiska utgångspunkter

EDCS insatser präglas av ett normkritiskt och genusmedvetet förhållningssätt, som också utgjort grunden för all verksamhet inom GRÄNSFRI. Projektet har använt intersektionella analyser och fokuserat på att problematisera och bearbeta både de kvalitativa och kvantitativa aspekterna av jämställdhet. Konkret betyder det att vi inom GRÄNSFRI problematiserat och metodutvecklat med fokus på villkor och konstruktioner av manligt och kvinnligt, begreppsinnehåll och hur olika maktordningar samverkar och påverkar kvinnors och mäns villkor.

Att formulera "rätt problem"

En av grundteserna i GRÄNSFRI handlar om betydelsen av representation. I vår bakgrundsanalys kunde vi konstatera att lokal utveckling ofta drivs av relativt homogena grupper. Eftersom likartade erfarenheter, bakgrunder och social tillhörighet tenderar att skapa likartade perspektiv finns en risk att både problem och lösningar formuleras mot bakgrund av vad som uppfattas som "självklart" inom gruppen. Bristen på olika perspektiv riskerar därmed att formulera "lösningssatser" som inte adresserar andra gruppers upplevelse av "problemets" karaktär, utan tvärtom, till och med kan bidra till att skapa exkludering och nya problem. GRÄNSFRI har bland annat tagit stöd av Carol Bacchis forskning ("*What's the problem represented to be?*", Frenchs Forest NSW: Pearsons Australia) för att undersöka hur nya arbetssätt kan förebygga exkluderings effekter genom att säkerställa en bred representation.

Inkluderande innovation?

Eftersom GRÄNSFRI varit ett metodutvecklingsprojekt med stort utrymme för förändringar av upplägg under resans gång, har vi haft ett metodstöd kopplat till projektet. Malin Lindberg, innovationsforskare från Luleå tekniska universitet, knöts tidigt till projektet. Hennes forskning visar ett ökat behov av inkluderande innovation. Orsakerna kan bland annat sökas i de komplexa samhällsutmaningar samhället står inför, med en socialt och ekonomiskt kostsam marginalisering. Hon uppmärksammar även behovet av att väva samman sociala, ekonomiska och tekniska aspekter i analys av behov och lösningar och ser sektoröverskridande samverkan som viktig för att skapa synergieffekter.

GRÄNSFRI skulle kunna bli en inkluderande innovation eftersom målet var att:

- Skapa ett inkluderande och diskrimineringsfritt arbets- och samhällsliv i varje deltagande kommun
- Skapa mångfaldsdriven lokal utveckling som stärker kvinnors och mäns positioner i arbets- och samhällsliv
- Skapa utvecklingslabbar med aktörer från privat, offentlig och ideell sektor där nya metoder utvecklas och testas
- Använda en normkritisk och genusmedveten metod, som gör det möjligt att ringa in begränsande normer, omdefiniera problem utifrån alternativa perspektiv och identifiera nya lösningar och insatser

PROJEKTETS STRUKTUR

Lokala projektledare

GRÄNSFRI har genomförts i samverkan med tre kommuner: Essunga, Skövde och Tibro. EDSCS har fungerat som projektägare och de lokala projektledarna har haft ett nära samarbete med projektledningen, samt samordnat och stöttat utvecklingsarbetet på hemmaplan.

Utvecklingslabb

Projektet byggde en struktur med utrymme för att öka medvetenheten om hur exkluderande och inkluderande mekanismer uppstår, kan påverkas och leda till nya arbetssätt. Fokus har legat på process, inte snabba insatser utan en kollektiv kunskapsresa. Kärnan har utgjorts av lokala utvecklingslabb - ett i varje kommun - där 6–8 kvinnor, män och individer som definierar sin könsidentitet på annat sätt, med olika bakgrund, ålder och erfarenheter från näringsliv, offentlighet och civilsamhälle, har arbetat tillsammans för att undersöka nya metoder för att hantera lokala utmaningar. Målet var att engagera individer och grupper som traditionellt inte deltar i det kommunala utvecklingsarbetet. Att skapa denna labb-konstellation visade sig kräva speciella insatser. För att följa GRÄNSFRIs idé, måste den grupp människor - i var och en av de tre kommunerna - som snabbast framstod som kandidater, väljas bort. Det handlade om individer inom alla de tre sektorerna, som ofta engagerar sig - och engageras - i kommunala frågor och därmed redan hade ett visst inflytande på den lokala utvecklingen. Redan under urvalsprocessen kunde vi därmed notera att det fanns normer kring deltagande som påverkade de deltagande kommunerna möjligheter att nå olika grupper och engagera individer med olika förutsättningar och bakgrunder i utvecklingsarbetet.

Samtliga labb har haft en viss omsättning av deltagare, eftersom vissa ursprungliga deltagare tvingades lämna arbetet på grund av flytt, sjukskrivningar, arbetsbyte etcetera. De lokala projektledarna, som ansvarade för rekryteringen, stötte på olika hinder när det gällde att hålla representationen i balans, speciellt från näringslivet och i viss mån civilsamhället. Dels fanns vissa praktiska hinder, som att labben till exempel höll sina möten på dagtid. Många uppfattade dessutom omfattningen på arbetsinsatsen som för stor. De lokala projektledarna kunde också konstatera att det var problematiskt för nya deltagare att ligga i fas med övriga om de missat utbildningstillfällen och gruppens gemensamma utvecklingsprocess. I varje kommun fanns dock en kärna av deltagare, som bestod under hela projektperioden och representerade de tre sektorerna. För att säkra labbens arbetssätt skapades riktlinjer för arbetssätt och en värdegrund, se avsnittet ARBETSSÄTT.

Arbetslivsnätverk

Parallellt med arbetet i labben har GRÄNSFRI drivit utvecklingsprogram, som benämndes ARBETSLIVSNÄTVERK, för att skapa förutsättningar för arbetsgivare att utveckla arbetet med att bygga diskrimineringsfria och mångfaldiga organisationer. Grundtesen var att arbetslivet har en central betydelse för om människor vill bo och verka på en ort och genom att koppla samman olika lokala arbetsgivare skapas förutsättning för gemensamt lärande och insatser.

Utvecklingsprogrammet genomfördes två gånger i Skövde kommun, den senare gången i samverkan med Tibro. Det visade sig vara problematiskt att rekrytera till programmen i Tibro och Essunga, dels på grund av att ett stort antal företag inom industrin i Tibro redan engagerat sig i ESF-projektet KOMPETENSNAVET, som drevs av IDC West Sweden, och dels på grund av näringslivssammansättningen i Essunga, där majoriteten av företagen har under tio anställda. Programmen kunde därför bara delvis genomföras på dessa orter.

Lokala partnerskap

Projektets tredje komponent har bestått av forum för samverkan mellan de tre sektorerna, med deltagande från UTVECKLINGSLABB, ARBETSLIVSNÄTVERK och andra lokala parter. Partnerskapsträffar har genomförts i samtliga kommuner, se resultat.

Lokala genuskontrakt

Arbetet i labben kompletterades i varje kommun med en genusanalys av kvinnors och mäns villkor, föreställningar och framtidsutsikter i de deltagande kommunerna. GENUSKONTRAKTEN i varje kommun kartlades och resulterade i en rapport med statistik, en kort historisk genusanalys över arbetsmarknad och fritidsliv samt 15 djupintervjuer med unga och unga vuxna, dvs kvinnor, män och de med annan könsidentitet, med olika bakgrund, etnicitet, trosuppfattning och funktionsvariationer, i åldern 16–35 år. Totalt genomfördes 45 intervjuer. Syftet var att utveckla en modell för ökat medborgarinflytande och att skapa bredare beslutsunderlag i olika frågor.

Metodutvecklingsgrupp

GRÄNSFRIs METODUTVECKLINGSGRUPP har varit avgörande för projektet. Eftersom det handlat om ett metodutvecklingsprojekt har gruppen kontinuerligt utvärderat, analyserat och utvecklat. Som stöd i det arbetet har projektet även haft ett metodstöd, Malin Lindberg, Luleå tekniska universitet.

Utbildningar/workshops

Alla deltagande organisationer erbjöds utbildning av personal. Målet med insatserna var att skapa en bred bas för förändringsarbete genom att sprida det normkritiska och genusmedvetna arbetssättet. Insatserna hade därmed inte någon direkt koppling till metodutvecklingsarbetet i labben, men fungerade både som en metod för att skapa bred kunskap om GRÄNSFRIs existens och som en bas för att upptäcka hur verksamheterna skulle kunna arbeta med sin egen utveckling.

Styrgrupp

Projektets styrgrupp har främst arbetat med att skapa legitimitet och ge projektet en synlig position i det lokala utvecklingsarbetet ”på hemmaplan”. Gruppen har bestått av representanter från de tre kommunerna (tjänstepersoner och folkvalda), näringsliv och civilsamhälle. Styrgruppen träffades vid sju tillfällen under projektperioden.

MÅLGRUPP

Målgruppen har bestått av kvinnor, män och de som definierar sig på annat sätt, inom de organisationer som deltagit i projektet. Målet var 240 deltagare, 50 procent kvinnor och 50 procent män. 460 individer, 328 kvinnor och 132 män, har registrerats som deltagare i olika insatser. Den reella siffran är cirka 600, eftersom många deltagare från den civila sektorn, enligt ESFs regler för medfinansiering, inte kunnat registreras. Målet att ha ett jämställt deltagande har inte nåtts. Kvinnor är i kraftig majoritet, bland annat på grund av det stora antalet utbildningar/workshops som genomförts inom kommunernas kvinnodominerade sektorer. Utvecklingslab, arbetslivsnätverk och partnerskap har haft ett mer jämställt deltagande.

PROJEKTETS RESULTAT

GRÄNSFRI har på ett konkret sätt skapat förutsättningar för att arbeta med icke-exkluderande utveckling. Projektet har tydliggjort vilka komponenter, perspektivförflyttningar och strukturella metoder som krävs för att utveckla diskrimineringsfria miljöer, där olika samhällsgrupper kan vara medaktörer. Teoretiska och praktiska verktyg finns dessutom framtagna som vägledning för praktiskt genomförande.

Projektet har under kunskapsutvecklingen kunnat tydliggöra ramar för arbetet, dvs synliggöra att jämställdhets- och antidiskrimineringsarbete inte främst är ett attitydarbete, utan en integrerad del av organisations huvuduppdrag. Förflyttningen är väsentlig, eftersom arbetet då tillåts – och förutses – vara verksamhetsförändrande. Som en följd av detta har GRÄNSFRI synliggjort betydelsen av att byta ordet inkluderande mot icke-exkluderande, dvs synliggöra att det handlar om villkor för jämlikt deltagande och inte upplevelser av tillhörighet.

GRÄNSFRI har nått mer omfattande resultat än förväntat. Även om metodmaterialet GRÄNSFRIA PERSPEKTIV framstår som det mest konkreta projektresultatet är resultaten så många och varierande att de kallar på en fortsättning. Många, både projektledning och deltagare, upplever att de deltagit i "en lång förstudie" och förväntningar på en fortsättning är starka. GRÄNSFRI har öppnat en ny ingång i praktiskt förändringsarbete som under en period framåt behöver ytterligare stöttning, för att kunna bli ett "självklart och strukturellt förankrat arbetssätt" i kommuner, organisationer och civilsamhälle. Dels handlar det om att vidareutveckla metoden dels om att utveckla acceptans för de förflyttningar av tolkningsföreträden och makt som metoden medför. För att nå dit krävs ytterligare strukturerade "test" av implementering av metoden i verksamheternas huvudfåror, för att synliggöra innovationspotentialen som ligger i mångfaldiga perspektiv och kopplingen mellan lokal utveckling (attraktivitet, utveckling av sysselsättning, etc) och GRÄNSFRI-konceptet.

GRÄNSFRI – en förändringsagenda

GRÄNSFRI är ett projekt som skakat om. Det har i grunden ifrågasatt vedertagna normer och metoder för att arbeta med utvecklingsfrågor i kommuner, föreningar och arbetsliv. Hos vissa av projektets deltagare har kraven på förändring, som funnits inbyggt i projektet, antingen skapat motstånd eller en känsla av utopi: *"Jättebra tänk, men det fungerar aldrig i våra strukturer"*. Hos de aktivt engagerade har GRÄNSFRI däremot varit en ögonöppnare och aha-upplevelse, som lett till omedelbara förändringar av arbetssätt och synen på människors deltagande: *"Det går inte att vända tillbaka, när man väl förstått hur våra normer skapar exkludering!"*

Gemensamt för alla parter som engagerat sig i GRÄNSFRI:s olika delar, är insikten om att det finns andra sätt att tänka och praktiskt arbeta med lokal utveckling, än de som idag praktiseras. Det handlar om andra sätt att arbeta som i grunden fördelar om makten att vara en aktör med möjlighet att definiera hur "problem" ska beskrivas - och vilka insatser som kan bidra till att skapa icke-exkluderande villkor.

Medvetenhet om hur normer och det till synes självklara kan ifrågasättas, kan rent generellt skapas genom kunskapshöjande insatser. Att överbrygga glappet mellan kunskap och handling har visat sig vara svårt. Trots otaliga utbildningsinsatser består ojämställdhet och diskriminerande strukturer i det svenska samhället. Det speciella med GRÄNSFRI är därför att projektet fokuserat på HUR strukturerna kan förändras genom att säkerställa systematisk perspektivinhämtning och gränsöverskridande samverkan. Resultatet av kunskapsutvecklingen, tester, undersökningar och diskussioner har samlats och vuxit till att bli ett dokumenterat arbetssätt, GRÄNSFRIA PERSPEKTIV.

GRÄNSFRIA PERSPEKTIV – en vägledning för införande av ett icke-exkluderande arbetssätt

Genom GRÄNSFRIA PERSPEKTIV har projektet nått sitt mål: *”En ny metod för att skapa gränsöverskridande samverkan mellan näringsliv, offentlighet och civilsamhälle som bidrar till att skapa inkluderande lokal utveckling, har utvecklats och dokumenterats på ett sätt som gör den användbar för kommuner och regioner.”*

GRÄNSFRIA PERSPEKTIV förvandlar det som under resans gång kallades ”Gränsfri-tänk” till ett metodmaterial. Medan ”Gränsfri-tänket” kunnat fungera som en vägvisare och inspiration i enskilda delar av de deltagande organisationerna, är metodmaterialet GRÄNSFRIA PERSPEKTIV en handfast vägledning för införande av demokratiska och icke-exkluderande arbetssätt.

GRÄNSFRIA PERSPEKTIV, har provats i två kommuner och kan i nuvarande skick användas av olika intressenter, se bilaga 1. Det vore dock av stort värde att kunna vidareutveckla materialet genom ytterligare praktisk tillämpning inom olika områden och genom framtagning av ett handledarmaterial. Det är också intressant att undersöka om GRÄNSFRIA PERSPEKTIV måste vara ett separat arbetssätt, eller om momenten kan integreras i andra arbetssätt och arbets- och kvalitetsinstruktioner.

Materialet utgör en pusselbit i arbetet med att nå GRÄNSFRIs långsiktiga mål: *”att bygga ett diskrimineringsfritt samhälls- och arbetsliv, som säkrar att kunskap och erfarenheter kommer till sin rätt i ett lokalsamhälle, där offentlighet, näringsliv och civilsamhälle aktivt arbetar gemensamt för att bryta segregeringade mönster.”*

Projektets huvudtes bevisas

Vägen mot metoden var lång och ofta krokig. När de lokala utmaningar som skulle fungera som en röd tråd för arbetet i utvecklingslabben, förkastades av deltagarna hade projektets huvudtes bevisats: Formuleringen av problem/utmaningar kan skapa nya problem och/eller bidra till exkludering om inte ett aktivt arbete med perspektivinhämtning genomförs.

Utmaningarna som GRÄNSFRI fick, var på intet sätt annorlunda formulerade än de utmaningar som finns dokumenterade runt om i Sveriges kommuner. Labbdeltagarna analyserade (se ARBETSSÄTT) och kom relativt snabbt fram till att de formulerades ur ”normens perspektiv” och att de stängde dörrar för alternativa problemformuleringar baserade på olika gruppers perspektiv på saken. Talesättet ”som du frågar får du svar” blev konkret och visade att vissa gruppers tolkningsföreträdare (baserat på en homogen representation) minskade möjligheten att skapa helhetsperspektiv och en inkluderande utveckling.

Projektledningen hade förväntat sig en bearbetning av utmaningarna, men inte att de helt skulle förkastas. Utmaningarna utgjorde grund för den projektlogik som upprättades under analysfasen och var därmed en grund för förväntade effekter på olika nivåer och områden. Vi reviderade under resans gång delmål och indikatorer i samverkan med ESFs handläggare vid flera olika tidpunkter, för att säkra arbete mot de övergripande målen. Förändring är en del av ett ESF-projekts uppdrag och flexibiliteten är en förutsättning för att ett metodutvecklingsprojekt ska nå sina övergripande mål. För GRÄNSFRI betyder det att vissa indikatorer, som vid start uppfattades kunna bidra till det övergripande målet, blev utan relevans på grund av utvecklingen i projektet, samtidigt som nya kom till och betonades. Detta i sig är en indikator på att GRÄNSFRI lyckats med ambitionen att vara en kunskapsresa och en levande process.

Arbetsättet är därmed ett viktigt resultat av GRÄNSFRI. Projektet har ibland uppfattats som "svårgreppet" just på grund av de vida ramarna för utvecklingslabbens verksamhet. Det har tidvis varit svårt, både för projektledning och deltagare, att veta vart det prövande arbetsättet skulle leda. Det finns anledning att finputsas ramarna för ett utvecklingsarbete som det GRÄNSFRI genomfört, men efter avslutat projekt kan vi dock konstatera att arbetsättet med de många olika turerna, testerna och undersökningarna, starkt bidragit till att GRÄNSFRI kunnat bli ett projekt som påverkat på individ-, organisations- och samhällsnivå.

EFFEKTER

Arbetet inom GRÄNSFRI förväntades ha effekt på individnivå, organisationsnivå och kommunal nivå och resultat presenteras enligt den modellen.

Resultat på kommunnivå

Metoden GRÄNSFRIA PERSPEKTIV skapar förutsättningar för ett gränsöverskridande arbetsätt, som bygger på ett prestigelöst och ömsesidigt lärande mellan näringsliv, civilsamhälle och offentlig sektor. Utbildningar i metoden har genomförts i Skövde och Essunga och samtal pågår kring hur den ska kunna implementeras i det ordinarie arbetet. Även Tibro kommun har planer på att utbilda i metoden.

GRÄNSFRI har synliggjort normer för lokal utveckling och skapat debatt kring hur de kan förändras för att skapa ökad inkludering. Några generella beslut om att definitioner och lösningar av "gemensamma problem" alltid ska genomföras i forum med representation, som speglar kommuninvånarna, har ännu inte tagits i de tre kommunerna. I Skövde kommun har dock en sektor – områdesutveckling – fastslagit att GRÄNSFRI:s arbetsätt ska tillämpas och enligt plan ska metoden även användas för att utveckla medborgardialogen. Efter utbildning i metoden GRÄNSFRIA PERSPEKTIV har arbetet tagits vidare i en arbetsgrupp och bland annat kopplats till utveckling av kommunens kvalitetsarbete.

Metoder som vuxit fram genom labbens arbete har även implementerats i vissa verksamheter och enskilda insatser i Tibro kommun. Till exempel har GRÄNSFRI:s normkritiska ansats, aktiva perspektivsökande och inriktning på att skapa icke-exkluderande villkor, integrerats i utvecklingen av en ny strategi och i arbetet med "Branschskolan", ett projekt som undersöker behovet av skolor med inriktning träindustri i Skaraborg. Det är svårt att klargöra om förändringar som inte blivit till strukturella beslut blir bestående eller ej, men delprojektledarna har kunnat notera att en ökad medvetenhet kring representationens betydelse har vuxit fram i GRÄNSFRI:s spår. Nya frågor ställs, till exempel har Essungas ledningsgrupp efterfrågat redogörelser för hur de som arbetar med utveckling av kommunen, verkat för att samla in olika perspektiv. Deltagare från projektet har också tagit med sig GRÄNSFRIA PERSPEKTIV in i olika kommunala utvecklingsarbeten. En kommunstrateg i Tibro kommun, som varit med i arbetet med GRÄNSFRI beskriver de förändrade tankesätt som GRÄNSFRI bidragit till att skapa på följande sätt:

"GRÄNSFRI har bidragit till att jag i ännu större utsträckning än tidigare tänker kring vilka verksamheter vi har och vad syftet med dem är. Vilka är de till för? På vilket sätt bidrar våra medborgare/kunder till utformningen av verksamheten? Vems är behoven? Finns det några grupper som inte kommer till tals eller exkluderas utifrån hur det är idag. På vilket sätt bidrar vi till att bryta normer eller bidrar vill till upprätthållandet av normer och strukturer? Detta är frågeställningar som jag har med mig i mina olika funktioner i jobbet."

Vissa insatser som initierats av labben har bidragit till att skapa nya diskussioner på samhällsnivå. När till exempel labbet i Tibro föreslog att kommunen skulle flagga med regnbågsflagga under Skaraborgs Pride lyftes frågan på ett samverkansmöte inom Skaraborgs kommunalförbund. Att fanan så vajade i Tibro och Essunga (Skövde stöttade Pride sedan några år tillbaka), blev ett konkret exempel på hur nya perspektiv från GRÄNSFRI kunde bidra till att skapa ökad delaktighet för hela den lokala befolkningen.

GRÄNSFRI har genom metoden GRÄNSFRIA PERSPEKTIV och en rad olika utbildningsinsatser i olika personalgrupper i de tre kommunerna, ökat kunskapen om hur diskriminering kan förebyggas i arbetsliv och civilsamhälle. Den ökade kunskapen har lett till diskussioner kring hur jämställdhets- och antidiskrimineringsarbete kan stärkas och planer finns på fortsatta utbildningsinsatser för strategiska grupper och ledare inom Skövde kommun.

I Tibro kommun har ett projekt mot rasism initierats som en direkt följd av GRÄNSFRI:s synliggörande av vardagsrasism i samhället. Kommunen har även fått med närliggande kommuner i arbetet.

Deltagare från SISU har bidragit till att stärka antidiskrimineringsarbetet genom att bland annat genomföra en GRÄNSFRI-workshop med föreningar och ägna en dag av sin ungdomsledarutbildning åt frågorna.

De tre kommunerna har även genom genomförande av GENUSKONTRAKT fått en ny metod för att undersöka olika gruppers perspektiv.

Resultat på organisationsnivå

GRÄNSFRI har på olika sätt medverkat till att näringsliv, offentlighet och föreningsliv kunnat utveckla kunskap om hur diskriminering uppstår. Flera av de deltagande organisationerna har implementerat metoder för att praktiskt arbeta med inkludering inom sina respektive områden. En deltagare från Studieförbundet Vuxenskolan ger följande beskrivning:

”Rent personligt har det betytt mycket för mig. Jag fick tid och möjlighet att resonera och reflektera över begrepp som jag inte hade gett mig själv tid att göra innan. I mitt arbete i SV Skaraborg har GRÄNSFRI varit oss behjälplig under fyra heldagar, då vi har jobbat fram en intern värdegrund med GRÄNSFRI:s arbetssätt som bas. Detta har varit mycket givande och utvecklande i hela personalgruppen. Vi vågar nu vända på perspektiven och tänka utanför de vanliga och inarbetade ramarna och förhållningssätten.”

Målen för arbetslivnätverken fokuserade på att enskilda organisationer skulle implementera nya metoder - rutiner, tankesätt, perspektiv etc - som leder till diskrimineringsfrihet och en inkluderande arbetsplatskultur- och struktur. Det handlar om att bygga inkluderande arbetsplatskulturer som stärker organisationernas möjligheter till kompetensförsörjning genom ökad attraktivitet, jämställd rekrytering och kompetensutveckling mm.

Utbildning och coachning förmedlade verktyg för att nå målen. Implementeringen av dem har visat sig vara svår att mäta. EDCS har i vissa organisationer direkt medverkat vid utformande av villkor och rutiner, som är både mätbara och stärker målen, medan andra organisationer valde att använda utbildningen som en inspirations- och kunskapskälla. Utvärderingar visar att det fanns olika förväntningar på programmets innehåll. Medan vissa uttryckt besvikelse över att för lite tid avsattes för diskussioner mellan deltagarorganisationerna, har andra uttryckt tillfredsställelse med att programmet levererade forskningsbaserad kunskap. Det är i den sistnämnda kategorin som flest strukturella förändringar genomförts.

Samverkan över gränser

GRÄNSFRI har bidragit till att delar av näringslivet, offentligheten och föreningslivet fått upp ögonen för hur de kan utveckla metoder för att samverka i arbetet med att skapa inkluderande utveckling. PARTNERSKAPSMÖTEN i Skövde resulterade i att flera olika arbetsgrupper och initiativ skapades, som: "Låna en Volvomedarbetare" – en samverkan mellan offentlig sektor och näringsliv och "Mötesplats språk och sport" – en samverkan mellan offentlig sektor, högskolan och civilsamhället och näringslivet. Även i Essunga skapades gränsöverskridande initiativ för att arbeta med integration.

Insatser har fungerat som test på hur kvinnor och män med olika bakgrund och funktionsvariationer, kan skapa nya arenor för deltagande i arbetsliv, föreningsliv och den lokala utvecklingen, se delmål.

Många insatser har gjorts för att aktivera representanter från näringslivet, men deltagandet har inte motsvarat projektledningens förväntningar. Orsakerna till det svala intresset har analyserats av labbdeltagare och metodgrupp. Kommunernas egna undersökningar visar att näringslivet anser sig ha goda ingångar i kommunerna. GRÄNSFRIs slutsats är att de olika aktörerna i dagsläget har mycket olika möjligheter att påverka den lokala utvecklingen. Obalansen kan bidra till att näringslivet inte anser sig behöva fler kanaler in i utvecklingsarbetet.

Resultat på individnivå

Både intervjuer genomförda av Kontigo och EDCS egna undersökningar visar att deltagarna i UTVECKLINGSLABBEN uppfattar att de utvecklat sin förmåga att arbeta genusmedvetet och normkritiskt. De säger sig även ha utvecklat medvetenhet om sin egen position och möjlighet att vara aktör i inkluderingsarbete. Liknande resultat kan ses hos deltagare i utbildningar/workshops och ARBETSLIVSNÄTVERK.

GRÄNSFRI har tagit olika initiativ som stärkt enskilda individers rätt till diskrimineringsfrihet. Som exempel kan nämnas workshops om trakasserier i Skövde och Tibro, som en förlängning av Metoo. GRÄNSFRI initierade även ett samarbete med RFSL för att öka informationen om HBTQ frågor till nyanlända.

UTVECKLINGSLABBET i Tibro arbetade även fram en studiecirkel om jämställdhet, normkritik och diskrimineringsfrihet för diskussioner på arbetsplatser och/eller i föreningslivet.

Många av deltagarna i utvecklingslabben har vittnat om hur de använt kunskapen från GRÄNSFRI för att utveckla sina ordinarie arbetsuppgifter. Det kan handla om allt från normkritisk affärsrådgivning till infallsvinklar på utbildning och coaching.

Den utveckling vi sett på individnivån skapade ibland avstånd. Labbdeltagarna upplevde i vissa fall att de hade en kunskap, som blev frustrerande att ha i mötet med kolleger, som inte gjort kunskapsresan. De blev kritiska mot den egna verksamheten, men i många fall kunde frustrationen förvandlas till aktivt arbete för förändring på de egna arenorna. Individerna blev på så sätt en viktig motor för strukturell påverkan.

ARBETSSÄTT

GRÄNSFRI har under hela projektperioden haft sitt övergripande fokus på arbetssätt. Eftersom målet vara att undersöka hur nya arbetssätt/metoder skulle kunna flytta in olika typer av antidiskrimineringsarbete i utvecklingsarbetets huvudfåra, har arbetet i projektets kommunala utvecklingslabb och metodgrupp varit helt centrala för de resultat som uppnåtts.

GRÄNSFRI har inspirerats av Carol Bacchis forskning kring policyanalys *“What’s the problem represented to be?”* och projektet har tagit stöd av hennes teorier i arbetet med att undersöka och ifrågasätta olika problemformuleringar. Istället för att betrakta ett problem som något som är självklart, studeras kopplingar mellan hur lösningar konstrueras och vad som benämns som problem. Bacchis forskning har bland annat hjälpt oss att förstå hur problem förändras när de definieras. Insatser bygger nämligen inte med självklarhet på ett reellt problem, utan utgår från en grups tolkning av vad som är ett problem.

Enligt Bacchi är problemformuleringen en process där positioner skapas och omskapas, kopplat till makt, positioner, kunskapsproduktion och språkliga konstruktioner. Centralt är därför att undersöka och synliggöra vilka antaganden och föreställningar - medvetna och omedvetna - som ligger till grund för olika problemformuleringar. För att klara den uppgiften har GRÄNSFRI lagt stor vikt vid att skapa en kunskapsbas i normkritik och genus, hos projektets centrala aktörer.

LOKALA UTVECKLINGSLABB

Enligt upplägget för utvecklingslabben skulle labbdeltagarna, efter inledande utbildningar i normkritik, intersektionellt jämställdhetsarbete och genus, börja arbeta med att undersöka hur tre definierade utmaningar för respektive kommun kunde mötas på ett nytt sätt.

För att främja socialt innovativa utvecklingsprocesser krävs arbetssätt och flexibla ramar som skapar utrymme för undersökning, analys och reflektion. De tre utmaningarna utgjorde därför den enda strukturerade ram som deltagarna hade att förhålla sig till och bristen på detaljerade direktiv - vilket bröt mot gängse projektarbete - skapade återkommande viss frustration. Den nya kunskap som kom via utbildningar och diskussioner ställde i många fall vedertagna begrepp på ända, positioner och privilegier analyserades, vilket ledde till att vissa av deltagarna ifrågasatte sina egna positioner som "utvecklare". En utvärdering, som genomfördes av Kontigo 2017, visade att många deltagare hade stor behållning av den nya kunskapen, men samtidigt hade svårt att greppa sin roll i labben. De hade också bekymmer med att se hur den egna utvecklingsresan skulle kunna leda till strukturella förändringar, även om de börjat lyfta frågorna i sina egna organisationer:

“Vi diskuterar frågor som vi aldrig diskuterat förut - över gränserna. Jag har diskuterat med andra parter och andra kommuner, var är vi och vart ska vi och hur vi tar oss dit.

Hos min aktör så lyfter jag in frågorna när jag har möten med mina kollegor. Jag pratar ofta om det med mina kollegor. Jag ser att vissa tycker det är spännande medan vissa tycker att jag bråkar och ifrågasätter det vi alltid gjort. Jag försöker marinera kollegorna så mycket som möjligt. Jag har även granskat vårt kommunikationsmaterial. Vi pratar mer och mer om sociala frågor. Jag tror inte det hade hänt utan GRÄNSFRI – inte med den hastigheten och frenesin.”

Utmaningarna bearbetades inledningsvis av labben och blev en bas för deltagarna att lyfta och diskutera olika - ibland krockande - perspektiv på frågor om utveckling. Problematiserandet av vem som är norm och bärare av utveckling, blev på så sätt konkret och synliggjorde konflikter mellan olika gruppers perspektiv, enligt den modell GRÄNSFRI eftersträvade. På uppmaning av vårt metodstöd användes också labbträffar just för att dokumentera och synliggöra var de tre deltagande sektorerna har gemensamma intressen genom att rita "kartor". Därmed startade en undersökning av projektets

grundtes om samverkan mellan parterna: Finns de gemensamma ytorna eller är samverkan intressantare för vissa grupper än andra? Se bilaga 2.

Överenskommelse om ramar

Omsättningen på deltagare synliggjorde behovet av ramar och gemensamma utgångspunkter för arbetssätt och värdegrund skapades:

Labbets arbetssätt

Labbets verksamhet ska genomföras i samverkan mellan civilsamhälle, arbetsliv och offentlig verksamhet. En representation av deltagare med olika bakgrund och förutsättningar är central och labbet lämnar inte vidare förslag eller synpunkter, utan att dessa tre parter varit involverade. Det gemensamma målet för deltagarna är att i nya former av samverkan utveckla inkluderande arbetssätt.

Labbet är ett alternativt utvecklingsforum, som arbetar med utgångspunkt i lokala utvecklingsfrågor. Målet är att generera nya metoder och idéer för hur inkluderande utveckling skapas. Labbets övergripande mål är att hitta metoder för inkluderande lokal utveckling, som leder till strukturella förändringar. Labbet ska ge konkreta förslag på insatser.

Labbets värdegrund

Arbetet ska präglas av prestigelöshet, mod och nyfikenhet. För att nå ett sådant arbetsklimat använder labbet ett normkritiskt och genusmedvetet förhållningssätt. Det betyder att alla frågor undersöks utifrån olika perspektiv och deltagarna strävar efter att synliggöra "osynliga" normer, som kan stå i vägen för utveckling. Arbetet ska problematisera hur positioner och traditionella arbetsformer kan påverka både problemformulering och lösningsförslag.

Kunskapsbaserat arbete

Labbet har kunskap om att människors olika positioner utifrån kön, könsidentitet, ålder, etnisk bakgrund, trosuppfattning, funktionalitet, sexualitet och klass, påverkar villkor och möjligheter. Genom att tillämpa ett intersektionellt angreppssätt prövar labbet hur olika maktordningar kan samverka och ge varierande utfall. Allt arbete ska bygga på kunskap om hur diskriminering och ojämställda villkor uppstår och kan förebyggas. Villkoren för kvinnor och män med olika bakgrund ska synliggöras med hjälp av statistik och forskning.

Vad är problemet?

Under processen förvandlades de ursprungliga utmaningarna successivt till en praktisk tillämpning av Bacchis teorier kring betydelsen av hur problem formuleras. Den ökade kunskapen bland labbdeltagarna användes för att analysera utgångspunkter för kommunernas utmaningar. Deltagarna undersökte, i vissa fall genom att intervjua olika grupper eller arbeta med konkreta fall, som till exempel hur utveckling av stadsdelar i Skövde och Tibro kan utformas. Genom de praktiska insatserna skapades underlag för hur processer kunde byggas så att olika perspektiv blev belysta och analyserade.

Arbetet synliggjorde successivt vilka förhållningssätt och positioner som präglade de ursprungliga utmaningarnas formuleringar och labbdeltagarna kunde på ett konkret sätt se hur vissa gruppers tolkningsföreträden präglade utvecklingsarbete och enskilda insatser. Insikten skapade kraftiga

reaktioner. Dels handlade det om reaktioner på hur – och av vilka – beslut fattas, och dels om förändringsvilja: delaktighet är ju möjlig om kunskap och metoder finns på plats!

Sedan insikten kommit tog Tibro-labbet snabbt beslutet att överge de ”felformulerade” utmaningarna, för att istället fokusera på metodernas betydelse för att skapa inkluderande utveckling. Ursprungliga utmaningar förvandlas till en instruktion för hur utmaningarna skulle bearbetas genom att:

”Skapa ett Gränsfritt – normmedvetet - sätt att tänka, agera och ta beslut.

Det betyder att alla, oavsett ålder, kön, ursprung, trosuppfattning, sexualitet, könsuttryck, social tillhörighet eller funktionsvariationer, är delaktiga”

Upplevelsen av att ha verktyg för att ifrågasätta ”det självklara”, normerande tolkningsföreträden och traditionella arbetssätt blev i alla labben en ögonöppnare som drev deltagarna att fokusera mer på att sprida kunskap och ge fler möjlighet till samma insikt, än att arbeta med avgränsade frågeställningar.

Ett strukturerat arbetssätt – metod

Många av de indikatorer som angivits i avstämningsrapporten för att mäta måluppfyllelse på lokal nivå, blev irrelevanta när utmaningarna förkastades. Även begreppet ”inkludering” kom att ifrågasättas och ersättas med icke-exkludering för att sätta fokus på konkret arbete med villkor istället för att eftersträva en subjektiv upplevelse av tillhörighet.

Med de ”nya glasögonen” gjordes nya läsningar och analyser av dokument och kommunikationsformer, ibland på uppdrag från kommunerna, och ibland på eget initiativ. Uppdraget att analysera en tänkt integrationspolicy i Essunga, resulterade till exempel i förslag på att den skulle ersättas med en ”interaktionspolicy” och analys av kommunens policy för trakasserier i Skövde, födde nya idéer om hur diskrimineringsfrihet skulle kunna säkras i kommunen.

Labben genomförde kontinuerligt insatser för att sprida information om GRÄNSFRIs arbetssätt, medverkade till att partnerskapsträffar genomfördes, deltog i lokala mässor, tog fram studiecirkelmateriel, etc, se avsnittet kommunikation. Arbetet i labben präglades dock mer och mer av arbete med att utveckla arbetssätt som kunde förkorta andras resa och skapa strukturella förändringar. Resultatet blev ett lärande och normkritiskt arbetssätt – GRÄNSFRIA PERSPEKTIV – som gör upp med en traditionell isärhållning av perspektiv och ger konkret stöd för ett demokratiskt och icke-exkluderande arbetssätt, se bilaga 1

METODUTVECKLINGSGRUPP

Metodutvecklingsgruppen i GRÄNSFRI bestod av de tre delprojektledarna tillsammans med projektledningen från EDCS. Huvudfokus i gruppens arbete låg inledningsvis på att kontinuerligt utvärdera och utveckla arbetet i de olika utvecklingslabben, men utvecklades successivt till att omfatta helheten GRÄNSFRI och gruppen tog beslut rörande projektets totala genomförande.

Metodutvecklingsgruppen blev kärnan i genomförandet av GRÄNSFRI. Bland annat på grund av att gruppen lyckades utveckla ett arbetssätt i linje med GRÄNSFRIs vision om att besluten ska baseras på en dynamisk dialog där olika perspektiv och idéer möts och bearbetas.

I utvärderingen framkommer också att arbetet i metodutvecklingsgruppen varit fruktbart, eftersom diskussionerna fokuserat på att ifrågasätta normer och rådande strukturer, dvs det som deltagarna i utvecklingslabben förväntades göra. Arbetet uppfattades, enligt utvärderarna, av vissa som utmanande, men också som framgångsrikt för projektet. Utvärderingen lyfter också den problematik som skapades av "de dubbla stolar" som delprojektledarna suttit på. Å ena sidan har de representerat kommunen, där de är anställda och arbetar till vardags, och å andra sidan har de varit anställda på 20 procent i GRÄNSFRI, som syftar till att utmana samma kommuns normer och strukturer. Delprojektledarnas positioner kan eventuellt i vissa situationer ha fungerat bromsande, men har framför allt säkrat lokalkännedom och tydliga vägar in på lokal nivå.

Gruppen var central för att knyta samman projektets olika delar och genomförde totalt 29 möten för att arbeta med projektets utveckling. Gruppen hade stöd av Malin Lindberg, innovationsforskare.

LOKALA GENUSKONTRAKT

Arbetet i labben kompletterades i varje kommun med en genusanalys av kvinnors och mäns villkor, föreställningar och framtidsutsikter i de deltagande kommunerna. Utgångsläget var att det i kommunerna finns könsbundna mönster när det gäller deltagande på arbetsmarknaden, företagande och utbildning. Tidigare forskning visar att det som avgör ungas syn på kommunen och på utvecklingen och möjligheterna i den, styrs av det som kallas GENUSKONTRAKT, dvs egna föreställningar om hur det ser ut snarare än av statistik eller undersökningar. Undersökningen behövde därför bestå både av fakta, historia, statistik och de ungas upplevelser.

GENUSKONTRAKTEN kartlades och resulterade i en rapport med statistik, en kort historisk genusanalys över arbetsmarknad och fritidsliv samt 15 djupintervjuer med unga och unga vuxna, dvs kvinnor, män och de med annan könsidentitet, med olika bakgrund, etnicitet, trosuppfattning och funktionsvariationer, i åldern 16–35 år. GRÄNSFRIs frågeställningar berörde uppväxt, utbildningsval, arbetsmöjligheter, boendesituation, lokal utveckling och framtidsutsikter. Innehållet i rapporterna ger en möjlighet att jämföra hur föreningar, företag och offentligheten kommunicerar sitt inkluderingsarbete i förhållande till ungdomars upplevelse av sin kommun, se bilagor xxx

Genomförande av GENUSKONTRAKTEN fungerar som en modell för hur djupintervjuer med olika målgrupper kan genomföras för att skapa bredare beslutsunderlag i olika frågor, se bilaga 3, bilaga 4 och bilaga 5.

Totalt genomförde EDCS 45 djupintervjuer i syfte att söka svaren på frågor om upplevelsen av att leva och verka som ung, i de tre deltagande kommunerna. Flera av dem som deltog tyckte det var spännande att bli intervjuade och många uttryckte att GRÄNSFRIs frågeställningar gav dem möjlighet att reflektera över sitt liv på ett sätt de inte var vana vid. De flesta deltog också med ambitionen att kommunen på något sätt skulle få del av deras specifika ingångar i frågeställningarna och att det i sin tur förhoppningsvis kommer att leda till ett förändrat synsätt eller en konkret förändring. Resultaten av intervjuerna presenterades i olika sammanhang och användes i labbens arbete. Den kritik som i vissa fall framfördes av de unga, skapade känslor och visade på ett konkret plan hur svårt det kan vara att bearbeta olika människors uppfattning om verkligheten.

ARBETSLIVSNÄTVERK

Parallellt med arbetet i labben drev GRÄNSFRI lokala ARBETSLIVSNÄTVERK för att skapa förutsättningar för arbetsgivare att utveckla arbetet med att bygga diskrimineringsfria och mångfaldiga organisationer. Grundtesen var att arbetslivet har en central betydelse för om människor vill bo och verka på en ort och genom att koppla samman olika lokala arbetsgivare skapas förutsättning för gemensamt lärande och insatser. Även om kompetensförsörjning och möjligheten att skapa mångfaldsdriven organisationsutveckling stod i fokus, betonades även samverkan mellan arbetsliv, civilsamhälle och offentlighet som en viktig komponent för att stärka den lokala attraktiviteten.

Utvecklingsprogrammet bestod av ett koncept på fyra utbildningsdagar som tagits fram av EDCS. Konceptet byggde på erfarenheter av tidigare genomförda utbildningsprogram och behandlade bland annat:

- Den mångfaldiga, attraktiva och innovativa organisationen
- Arbetsplatskultur – arbetsplatsstruktur – värdegrund
- Rekrytering – kompetensutveckling
- Att leda mångfald – systematik i arbetet

Utbildningen kompletterades med coachning och utbildning av personal i de deltagande organisationerna, se bilaga 6.

Utvärderingar visar att det fanns olika förväntningar på programmets innehåll. Synpunkterna speglar delvis ett generellt problem som EDCS möter i utvecklingsarbetet: Jämställdhets- och antidiskrimineringsfrågorna förväntas kunna hanteras – som så många andra områden – med hjälp av checklistor och manualer. EDCS förväntas leverera lösningar snabbt och vårt fokus på att skapa strukturella förändringar genom att bygga kunskap med hjälp av spaning, analys och förändringsagendor, kan uppfattas som "onödigt" eller för teoretiskt. Våra egna mätningar i kombination med forskning och empiri, visar på vikten av att arbeta med frågorna som en integrerad del av organisationsutvecklingen och GRÄNSFRIs arbetslivsnätverk följer mönstret: De organisationer som arbetat systematiskt med implementering av kunskap från programmet, med EDCS som processtöd, har nått bäst resultat.

WORKSHOPS/UTBILDNINGAR

GRÄNSFRI genomförde dessutom utbildningar och workshops i de deltagande organisationerna. Det handlade bland annat om:

- Workshop i normkritik: cirka 2 timmar
- Workshop/utbildning som hjälper oss få syn på hur det är möjligt att utveckla ett jämställdhets- och mångfaldsarbete med normkritik som bas: 4 timmar – 1 dag.
- Utbildning som ger verktyg för att utveckla organisationen med utgångspunkt i jämställdhet och mångfald: från 1 dag till 3.
- Processtöd/rådgivning för organisationer som arbetar med frågorna
- Värdegrund – workshop för att starta en process, där organisationen jobbar med värdegrunden utifrån olika aspekter, både strukturella och kulturella.
- Utbildningar kopplade till diskrimineringslagen, diskrimineringsfri rekrytering med mera

Alla insatser syftade till att ge nya perspektiv på frågorna så att individer och organisationer (offentliga, privata och föreningsliv) kunde hitta nya kunskapsbaserade metoder i arbetet med att integrera jämställdhet och mångfald i sina ordinarie verksamheter. Utbildningarna var på så sätt inte direkt kopplade till GRÄNSFRIs övergripande metodutveckling, utan tog sikte på att sprida kunskap och skapa förutsättningar för att nå de långsiktiga målen.

JÄMSTÄLLDHETSINTEGRERING, ANTI-DISKRIMINERING OCH TILLGÄNGLIGHET

Projektorganisationens medarbetare har haft ett jämställdhetsintegrerat arbetssätt och kontinuerligt arbetat med att skapa tillgänglighet för deltagare med olika förutsättningar. Det övergripande ansvaret för att de horisontella kriterierna vävdes in i alla delar av projektet låg hos EDCS och metodutvecklingsgruppen.

EDCS har i sitt grunduppdrag att sprida kunskap om jämställdhetsintegrering. GRÄNSFRI är sprungen ur idén att strukturerat arbete med att skapa jämställda villkor för kvinnor, män och individer som definierar sin könsidentitet på annat sätt, med olika bakgrund och förutsättningar ger varje individ makt och medel att forma samhällsutveckling och sina egna liv.

För att det jämställdhetsintegrerade arbetssättet skulle "rå på" grundmurade föreställningar om hur – och av vilka – arbetslivs- och samhällsutveckling skapas, stärktes arbetet med normkritisk ansats, som synliggör positioner, privilegier och hur villkor för olika samhällsgrupper konstrueras i lokalsamhällets arbetsliv, kommunal service/insatser och föreningsliv.

Arbetssättet har varit bärande inom projektorganisationen, men också i utvecklingslabbens arbete. Den genusmedvetna och normkritiska ansatsen har varit ett centralt verktyg i deltagarnas utvecklingsarbete. Ett av projektets övergripande syften var att undersöka hur normer kring "kvinnligt" och "manligt", "svenskhet", "vithet", ålder mm medverkar till att reproducera ojämställda villkor och inkludering eller exkludering och arbetssättet har gjort det möjligt att synliggöra hur strukturer påverkar enskilda individers villkor i arbets- och samhällslivet, kompetensförsörjning, den lokala arbetsmarknadens utvecklingsbarhet och i förlängningen kommunens attraktivitet och utvecklingsförmåga.

Särskilda utbildningsinsatser har gjorts för att delprojektledarna skulle kunna hantera komplexiteten i arbetssättet, enligt den plan för arbete med horisontella kriterier, som upprättades under analysfasen.

Jämställdhetsarbete och jämställdhetsintegrering förutsätter fakta kring kvinnors och mäns villkor. GRÄNSFRI har redovisat all statistik könsuppdelat, internt och i arbetet med intressenter och målgrupper.

Under analys- och planeringsfasen tog projektet fram:

Rutiner för hur krav på tillgänglighet ska formuleras vid upphandling av tjänster.

Rutiner för att säkerställa en tillgänglig fysisk miljö för deltagare vid möten.

Rutiner för att kartlägga projektdeltagares behov av tillgänglighet och hjälpmedel.

Se bilaga 7.

KOMMUNIKATION, SPRIDNING OCH PÅVERKANSARBETE

De lokala projektledarna och deltagarna i de tre utvecklingslabben har lagt mycket tid och energi på att sprida information om projektet och den normkritiska metoden. Kommunikations- och påverkansarbetet har därför pågått under hela projekttiden i olika former, se bilaga 8.

För att få ut information om projektet internt i kommunerna har projektledarna haft direktkontakt med olika tjänstepersoner och politiker och ett stort antal möten har genomförts. Projektledningen har även vid flera tillfällen presenterat projektet för kommunstyrelserna, arbetsutskott och andra styrande grupper i samtliga kommuner. Förutsättningarna har dock varierat på grund av kommunernas storlek. Skövde deltog till exempel inledningsvis enbart med en sektor, medan de andra två arbetade mer kommunövergripande.

Projektledarna använde även de interna och externa webbsidorna för att kontinuerligt sprida information. I Tibro skapades till och med en speciell Facebooks-grupp för projektet. Projektets aktiviteter har vid en rad tillfällen speglats i lokala media, se bilaga 9. Lokala media har även använts för annonsering av vissa evenemang.

GRÄNSFRI har även presenterats vid olika näringslivsevenemang (frukost, lunch, etc) och projektet lyftes till exempel vid möbelriksdagen i Tibro.

Labbdeltagarna har lagt stor vikt vid att delta i arrangemang som redan besöks av lokalbefolkning, som en tvådagars mässa i Essunga och en festival i Tibro. Samtliga kommuner deltog även vid Skaraborgs Pride. Vid dessa tillfällen lade deltagarna ned stort arbete på att skapa "montrar" med material och aktiviteter som gav en inblick i GRÄNSFRIs metod och arbete. Bland annat producerades en speciell film i Essunga. Samtliga labbdeltagare spred dessutom information via sina egna organisationer.

De utbildningar/workshops som genomförts inom ramen för projektet har fungerat som en viktig del av påverkansarbetet. Idén med GRÄNSFRI har kunnat spridas, samtidigt som deltagarna stärkt sin förmåga att arbeta på det sätt som är en förutsättning för att "Gränsfri-tänket" eller metoden GRÄNSFRIA PERSPEKTIV ska fungera.

Styrgruppen hade som uppgift att bidra till spridningsarbetet, men många deltagare vittnar om problem med att förklara GRÄNSFRIs metod och syfte. Detta är en följd av den flexibilitet som fanns inom projektet, men försvagade påverkansarbete och implementering.

UPPFÖLJNING OCH UTVÄRDERING

Projektet har följts av Kontigo, som kontinuerligt avrapporterat och lagt fram synpunkter på utvecklingen inom projektet. De har genomfört intervjuer med deltagare i olika aktiviteter och stöttat arbetet med att synliggöra projektets styrkor, svagheter, hot och möjligheter. Kontigo har även i viss mån samverkat med projektets metodstöd.

Som framgår av rapporten har projektet stundtals varit svårt att greppa för deltagare, projektledning och, inte minst, utvärderare. Vi kan konstatera att ett projekt som bryter mot de traditionella formerna för ett projekt, inte kan utvärderas med traditionella utvärderingsmetoder. Nya arbetsätt behöver utvecklas för att samverka mellan projektorganisation och utvärderare ska ge maximal effekt.

ANVÄNDANDE AV RESULTAT

Som framgår av redovisningen ovan av resultat har redan en rad organisationer och kommuner börjat använda resultat av projekten i sina ordinarie arbeten. Arbetsmaterialet GRÄNSFRIA PERSPEKTIV skapar förutsättningar för bred implementering, men som nämnts ovan skulle ytterligare insatser behövas för att garantera strukturella förändringar, dvs en bred användning inom kommunerna.

Det finns flera dimensioner av begreppet "användning av resultat" i GRÄNSFRI. Dels handlar det om ökad kunskap dels om faktiska förändringar av arbetssätt. Som metodutvecklingsprojekt kan det vara svårt att i ett tidigt skede förutse vad som kommer att bli möjligt att implementera i ordinarie verksamheter. I GRÄNSFRIs fall, blev till exempel inte metodmaterialet klart – enligt plan – förrän i projektets slutskede. Först då fanns en realistisk möjlighet att testa och undersöka möjligheter till implementering. Det arbetet pågår med olika intensitet i kommunerna. Vi ser idag att det var orealistiskt att förvänta sig implementering av en metod, som ska tas fram och testas under projektiden. Speciellt en metod som inte är helt okontroversiell att införa.

Andra resultat, som är kopplade till kunskapsutveckling hos deltagarna, har använts inom en rad olika organisationer. Labbdeltagarna fungerade i många avseenden just som ambassadörer för projektet och i flera av deras organisationer har en aktiv kunskapsutveckling skett. Samma sak gäller arbetslivsnätverken, där vissa organisationer på ett tydligt sätt skrivit in nya rutiner för hur jämställdhets- och antidiskrimineringsarbete ska hanteras.

Styrgruppen hade som uppgift att bidra till spridningsarbetet, men många deltagare vittnar om problem med att förklara GRÄNSFRIs metod och syfte. Detta är delvis en följd av den flexibilitet som fanns inom projektet, men försvagade påverkansarbete och implementering. Det styrgruppen kunde bidra till i praktiken, var att sprida information om arbetet i utvecklingslabben och det utbud av utbildningar som fanns. Trots det sköttes arbetet med att planera in det stora antalet utbildningar/workshops som genomförts i huvudsak av de lokala projektledarna.

GRÄNSFRI har skapat förutsättningar för implementering av demokratiska och icke-exkluderande arbetssätt, genom en intensiv utvecklingsresa. Det betyder att vi egentligen inte förrän vid avslutat projekt är redo för en bred satsning på implementering. Nu har vi ökad kunskap om vilka komponenter som behöver finnas på plats och hur vi kan hantera motstånd mot den här typen av förändring. Vi ser att deltagande organisationer och individer efterfrågar ett GRÄNSFRI 2.0, där alla erfarenheter som samlats kan användas på ett konstruktivt och strukturpåverkande sätt.

KOMMENTARER OCH TIPS

För att förändra arbetsmetoder inom till exempel en kommun, krävs mer än ett metodmaterial. Vi upplever att det hade varit väsentligt att kunna bygga förväntningar på den metod som togs fram i bredare kretsar än vi nådde. Det beror framför allt på att den politiska förankringen inte var stabil. Kommuner genomför en rad olika projekt och ansvariga hade inte till fullo satt sig in i vilken typ av support som projektet behövde.

Det hade varit en fördel om projektets vision om delaktighet och en icke-exkluderande utveckling, på ett tydligt sätt hade delats av politiska företrädare. Det hade klargjort tjänstepersoners ansvar, på ett sätt som kunnat stötta projektet bättre än som skedde. De lokala projektledarna fick ta ett stort ansvar för att förklara projektets syfte för sina kolleger, istället för att diskutera strategier och insatser.

GRÄNSFRI handlade i många avseenden om maktförflyttningar för att skapa träffsäkrare insatser. En djupare diskussion kring vilka former av motstånd som sådana insatser kan skapa på individuell och organisatorisk nivå hade varit önskvärd.

GRÄNSFRI hade vida ramar, så vida att de ibland uppfattades som oklara. Det är viktigt för kommande metodutvecklingsprojekt att våda hålla fast vid de vida ramarna för att ge utrymme för utveckling. Men, det är också viktigt att se till att deltagarna förstår sina roller och har "rätt" förväntningar på olika insatser. Det är lätt att ramla tillbaka i vanliga rutiner, för att svara upp mot deltagarnas förväntningar och prestera mätbara resultat, som omgivningen lätt kan ta till sig. Våra erfarenheter har visat på vikten av att kommunicera mycket och tydligt – och att söka en balans mellan det förutsägbara och det utforskade.